

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Přechody k demokracii ve 21. století

Katarína Kapusňáková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Přechody k demokracii ve 21. století

Katarína Kapusňáková

Vedoucí práce:

PhDr. Marek Ženíšek, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Obsah

1. ÚVOD	5
2. POJEM DEMOKRACIE.....	7
2.1. Vývoj demokracie.....	9
2.2. Demokracie a řeční myslitelé	11
3. PŘECHOD K DEMOKRACII.....	13
3.1. Teorie přechodu k demokracii	20
3.2. Typologie přechodů k demokracii	22
3.3. Etapy přechodu k demokracii	23
4. PŘECHOD K DEMOKRACII V KENI	26
4.1. Šíření demokracie ve 21. století.....	30
5. ZÁVĚR.....	33
6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	39
7. RESUMÉ.....	42

1. ÚVOD

Tato práce se zabývá tématem: „Přechod k demokracii v 21. století“. V první řadě vymezí samotný termín demokracie a její postupný vývoj. Pro inspiraci použijeme pohled amerického politologa Roberta Dahla, neboť historické proměny demokratických forem jsou velice široké. Zaměří se na vymezení jejího počátku, tudíž na politický systém v Athénách a Římě. Představí typy zřízení dle myslitele Platóna, Aristotela a Polybia. Tato část bude čerpána především z knih V. Hlouška a L. Kopečka – Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie a z knihy R. Dahla – O demokracii.

Část práce se bude zabývat samotným přechodem k demokracii, tedy tranzitologií. Tato vědní disciplína se potýká s terminologickými problémy, kterými se zabývají odborníci nejen z oblasti politické vědy. Popíše hypotézy, teze a otázky, které ve své knize popisuje M. Ženíšek – Přechody k demokracii v teorii a praxi. Toto téma nalezneme i v knize V. Dvořákové a J. Kunce – O přechodech k demokracii.

Práce se zaměří na tyto otázky: Jaký typ nedemokratického režimu předcházela, než se uskutečnil přechod k demokracii? Co zapříčinilo hlavní změnu? Kdo je považován za hlavního aktéra při procesu změny nedemokratického režimu a následné demokratizace? Jaká byla zvolena strategie? Jakému typu či typům daný přechod odpovídá nejvíce? Jak dlouho trvalo, než se uskutečnily první demokratické volby a kdy byla přijata demokratická ústava? Od kdy můžeme datovat konec přechodu k demokracii? Byl přechod úspěšný či neúspěšný? A zda je v současné době v dané zemi konsolidovaná demokracie?

Poukáže na politické systémy, které předcházely demokracii, tedy na nedemokratické režimy a na státy s hybridní či neúplnou demokracií. Určí co je charakteristické pro tyto režimy a představí názory odborníků, kteří se těmito charakteristikami zabývali. Nejprve určí znaky jednotlivých režimů a poté určí, do jaké míry se liší. S přechodem jsou spjaty i příčiny a pády těchto nedemokratických režimů, proto se tedy zmíní o některých typech, především pak příkladem budou typy příčin odborníka A. Stepana. Spolu s přechodem souvisí mnoho teorií, typologií a etap, které se různě liší. Charakteristika těchto teorií, typologií a etap bude důležitá v další části práce, jelikož se zaměří na přechod k demokracii v Africe, konkrétně v Keni.

Přechod v Keni se uskutečnil ve 21. století, avšak přechod započal již ve 20. století. Keňa prošla v posledních letech mnoha významnými vnitropolitickými bouřemi, jež na sebe obrátily zrak mezinárodní veřejnosti. Zemi lze dle statistik zařadit mezi nejchudší země světa. Podle OSN přibližně 50 procent keňské populace žije pod hranicí chudoby. I přesto byla země v posledních letech považována za zemi se stabilní demokracií, tolik odlišnou od okolních afrických zemí. Demokracie v Africe je vnímána jinak než v Evropě. Pro řadu Afričanů je demokracie chápána jako právo zvolit si svého náčelníka, který bude za všechno ostatní dále zodpovědný a nese za své činy následky. Oproti ostatním africkým zemím jsou v Keni poměrně úspěšně fungující občanské i lidsko-právní aktivity a i v myšlení běžných občanů jsou celkem dobře zakořeněny hodnoty demokracie.

Práce srovná, od jakého nedemokratického režimu se přechod v dané zemi uskutečnil, co zapříčinilo změnu režimu, co nebo kdo byl hlavním aktérem změny, jaká byla zvolena strategie, kdy se konaly první demokratické volby, jak dlouho trvalo přijetí demokratické ústavy a od kdy lze datovat konec přechodu.

Předposlední část se bude zabývat šířením demokracie ve 21. století. Tedy dalšími zeměmi, které usilovaly o demokracii. Týká se to Gruzie, Ukrajiny, Kyrgystánu, Afghánistánu a Iráku. Dozvíme se, jak moc je zasáhla demokratizační vlna, případně zda nezůstaly na „půli“ cesty. Pokud by zůstaly někde uprostřed, znamenalo by to, že vlastní některé prvky z demokratického, ale i nedemokratického režimu. Co zapříčinilo a ovlivnilo politickou situaci v zemi. Dále zjistíme, o jaké dva předpoklady se opírá dnešní demokratická politika.

V závěru se práce bude zabývat celkovým shrnutím obsahu. Zaměří se na komparaci a verifikaci hypotéz, tezí a odpovědí na otázky, které se týkají přechodu k demokracii.

Zdrojem této práce nebudou pouze knihy, ale i internetové stránky. Z internetového zdroje bude čerpána především kapitola o „Přechodu k demokracii v Keni“ a „Šíření demokracie ve 21. století“.

Cílem celé práce bude, zda vzniklé teorie, typologie, etapy, teze a hypotézy z 20. století jsou aplikovatelné i na přechody k demokracii ve 21. století.

2. POJEM DEMOKRACIE

Pojem demokracie pochází z řečtiny ze slova „*demokratiá*“, je to spojení dvou řeckých slov „*démos*“ – lid a „*kratein*“ – vládnout, demokracie tedy znamená vláda lidu. Zajímavostí je, že slovo „*demos*“ má několik významů, které například v Athénách označovalo všechny obyvatele. Zatím co jinde, to označovalo jen lidi prostého původu nebo dokonce lidi chudé. V každém případě v mnoha řeckých městech se tím označoval způsob vlády.

Počátek demokracie nelze přesně určit, je velkou otázkou kdy a kde se vlastně tento systém vlády zformuloval. Obecně lze říci, že režim demokracie je starý více jak dva tisíce let. Počátkem této formy vlády, bývá spojován s reformami Solón, který v čele Athén působil počátkem 6. století před naším letopočtem. Význam tohoto režimu se neustále mění a vyvíjí, proto nelze srovnávat dnešní pojetí demokracie s demokracií, která existovala v athénské polis.¹

Demokracie je složitá forma vlády, z důvodu mnoha definic a teorií. Někteří dřívější politikové vznik demokracie hodnotí kladně druzí záporně a právě z těchto sporných názorů vyplývá její složitost. Existuje mnoho definic demokracie jako například: Winston Churchill 11. listopadu 1947 pronesl: „*Na tomto hříšném a strastiplném světě se vyzkoušelo, a ještě vyzkouší, mnoho druhů vlád. Nikdo nepředstírá, že demokracie je dokonalá nebo dokonale moudrá. Říká se, že demokracie je nejhorší formou vlády kromě těch ostatních, které se tu a tam na světě zkouší.*“² Další známou zahraniční alternativou pojmu demokracie pronesl méně známý anglický dramatik irského původu, který považoval demokracii za pouhopouhý trik tehdejší tyranie. Autor českého výroku pojmu demokracie, je označován náš nejznámější a nejvýznamnější český filozof a sociolog, Václav Bělohradský, který vyslovil definici, že: „*Demokracie je hledání minima povinností a maxima svobody.*“³

Americký politik Abraham Lincol označil demokracii jako: „*Vláda lidu, prostřednictvím lidu a pro lid.*“⁴ inspiroval se klasickým řeckým pojetím, kde šíření této myšlenky je připisováno athénskému státníku Kleónovi. Nicméně za otce této myšlenky není považován výše zmíněný Abrahám Lincoln, ani athénský státník Kleón, ale v mnoha publika-

¹ Hloušek, V. Kopeček, L. Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie, s. 29.

² Zoubek, V. Právověda a státověda – Úvod do právního a státovědního myšlení, s. 393.

³ Ptáček, M. Definice a vysvětlivky, s. 30.

⁴ Hloušek, V. Kopeček, L. Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie, s. 15.

cích je uváděn za prvního řečníka této definice a myšlenky Démokritos z Abdéry. Tyto tři lincolnovské složky lze rozvést: Za prvé: „vláda lidu“ je to moc, která je ovládána lidmi, zahrnuje celý lid a rovněž získává legitimitu díky podpoře lidu. Za druhé: „vláda prostřednictvím lidu“ můžeme ji chápat jako výkon moci lidem tj. proces vládnutí má širokou účast lidu. Za třetí „vláda pro lid“ snaží se působit pro společné blaho všech lidí a zajištění práv jednotlivců.⁵

Na počátku, a v průběhu 20. století se tyto základní složky demokracie neobjevovaly jen v západních státech a zemích, ale začaly se projevovat i v latinskoamerických, asijských nebo také i afrických autoritářských režimů. „*Tento paradox byl způsoben rozdílou, obsahově často zcela účelovou interpretací výše nastíněných principů a také otázkou jejich hierarchie.*“⁶ Giovanni Sartori kriticky analyzoval všechny tři složky Lincolnova výroku. První složku „vláda lidu“ chápe tak, že lid si vládne sám, což znamená tzv. přímou demokracii. Další možností je ovládaný lid, který je pouhým objektem vlády. Poslední možnost vychází z vlády lidu v tom smyslu, že svoji zákonnost odvozuje ze souhlasu lidu. První složka nezahrnuje pouze demokratické formy vlád, ale také systémy, které se demokracii v žádném směru nepodobají. Druhá složka „vláda prostřednictvím lidu“ má podle Sartoriho opačný problém, nelze ji specifikovat, jelikož je příliš nejasná. Třetí složka „vláda pro lid“ je jasnější a jednoznačnější. Je to vláda pro lid v jeho prospěch. Díky tomuto rozboru Sartori demonstroval problematičnost jednotného chápání demokracie. Dnes se dá tento pojem označit za obsahově polyvalentní termín. Dle Sartoriho ve 40. let 20. století lidé věděli, co je demokracie, a buď se jim líbila, nebo ji odmítali. Od 40. let všichni demokracii přijímají, ale už se neshodují v názoru, čím je.⁷

Mnohem složitější je tedy vymezit obsah pojmu demokracie. Otázkou je co znamená věc, kterou označuje demokracie, tím se dostává do sporu ideál a realita. Proto je nezbytné rozlišovat mezi demokracií jako ideou (pojetím pojmu demokracie) a demokracií jako reálným systémem (politickým obsahem demokracie).⁸

⁵ Hloušek, V. Kopeček, L. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, s. 16.

⁶ Hloušek, V. Kopeček, L. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, s. 16.

⁷ Hloušek, V. Kopeček, L. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, s. 17.

⁸ Říchová, B. *Úvod do současné politologie*, s. 34.

2.1. VÝVOJ DEMOKRACIE

Historické proměny demokratických forem jsou velice široké, proto pro inspiraci použijeme pohled amerického politologa Roberta Dahla. Tento politolog rozdělil vývoj demokracie, jako tři velké demokratické transformace. První transformace nastala v antickém Řecku a je spojována s malými městskými státy. Zhruba v 6. století před naším letopočtem se poprvé setkáváme s demokratickými systémy v řeckých polis, zde mají občané, pouze muži, právo podílet se přímo na vládě. V tomto systému mají lidé právo vládnout, ale i vlastnit majetek a instituce, které potřebují k výkonu své vlády. V Athénách existovalo mnoho státních orgánů, které se v průběhu dějin měnily, vyvíjely a také se přejmenovávaly. Srdcem vládního systému bylo shromáždění, na němž se podíleli občané, kteří měli za úkol volit klíčové státní činitele. Do veřejných funkcí byli občané losováni. Díky loterii měli všichni stejnou šanci, že alespoň jednou za život budou zvoleni do funkce nejvyššího vládního hodnostáře. Nejvyšší státní úředníci se nazývali archonti, bylo jejich celkem devět a byli voleni na jeden rok. Dalším klíčovým orgánem byla aristokratická rada, která se nazývala areopag. Tento orgán plnil dozorčí funkci nad dodržováním nepsaných zákonů, poradní funkci nebo také měl soudní pravomoc v trestní oblasti. V 6. století před naším letopočtem nastává klíčové rozdělení polis na základě územního principu, který nahradil dosavadní rodové a majetkové dělení. Nové vyšší územní jednotky vytvářely tzv. démy, byly to malé místní administrativní jednotky, kterých bylo celkem sto. Na vrcholu této administrativy bylo deset nových fýl. Každá fýla, se skládala z různých oblastí athénské polis. Fýla v sobě zahrnovala městskou čtvrť i oblasti, které byly od města velmi vzdálené. Každá fýla měla být jakási sociální kopie athénské státní jednotky jako celku. Na základě územních fýl byla vybudována rada pěti set, která nahradila radu čtyř set. Athény také měli specifický nástroj na ochranu státní jednoty tzv. ostrakismos, neboli střepinkový soud na němž athénští občané každoročně rozhodovali, zda není někdo v obci, kdo ohrožuje jejich svobodu.⁹

„Mezi řeckými demokraciemi byla athénská zdaleka nejvýznamnější a ve své době i dnes nejzajímavější. Nejevíce ze všech ovlivnila politickou filozofii a v průběhu historie často sloužila jako zářný příklad podílu občanů na moci neboli, řečeno jinými slovy, jako vzor participační demokracie.“¹⁰

⁹ Hloušek, V. Kopeček, L. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, s. 15-34.

¹⁰ Dahl, R. *O demokracii*, s. 17.

Dále se demokratický systém objevil v antické Římské republice, republikánská transformace má opět tradice v antickém Řecku, ale zásadní proměna nastala právě v antickém Římě. Pojem republika pochází z Říma a také se skládá ze dvou slov „*res*“ – věc a „*publicus*“ – veřejný, pojem republika znamená věc náležející lidu. Právo podílet se na vládě měli zprvu jen patriciové a aristokraté, postupem času se však po velkém úsilí k moci dostali i prostí obyvatelé tzv. plebejci. Právo podílet se na vládě podobně jako v Athénách měli pouze muži, tento stav trval, až do 20. století.¹¹

Druhá transformace se pojí se zastupitelskou demokracií, k této transformaci dochází v 18. a 19. století. Starověká a renesanční demokracie se liší v územním i početním rozsahu nových demokracií. Byla to transformace od městského státu ke státu národnímu a tento typ se nerozlučně spojil se zastupitelskou formou vlády a myšlenkou politické rovnosti. Také se stala dalším zdrojem demokratické teorie a praxe. Zastupitelská demokracie je založena na tom, že občan, jako volič si zvolí svého politického zástupce a ten obhájí voličovo zájmy. Princip zastoupení se zrodil v různých částech Evropy a má velmi staré hluboko zasahující kořeny, které sahají až do středověku. Ve většině případů se jednalo o stavovské orgány, které zastupovaly omezenou skupinu obyvatel např. šlechtu, duchovenstvo, ale později i měšťanstvo. Význam zastupitelské demokracie po roce 1620 ztrácel význam, jelikož vzrostla panovníkova moc. Zákonodárná demokracie se začala prosazovat právě koncem 18. století ve většině Evropy. Proces vyústil tím, že bylo zavedeno všeobecné a rovné volební právo. Tento typ demokracie prošel dlouhou evoluční proměnou od stavovské instituce, až v demokratický zastupitelský orgán, který je využíván ve většině zemí.¹²

Třetí transformace nastala koncem 20. století, kvůli problémům jakými se demokracie zabývala. Problém nastává s polyarchií, která se značně rozšířila po světě. Ideální typ demokracie nebyl nikde realizován. V této třetí vlně transformace se naskytá otázka, zda se realizuje demokracie ve formujících se nadnárodních útvarech. Dahl se k této otázce staví skepticky a upozorňuje na historickou propojenost demokracie s rámcem národního státu. Možnost rozvoje spatřuje v posílení prvků, které by umožnily lepší informovanost občanů o politických problémech a zvýšily tak jejich zapojení do národního politického systému. Jako prostředky by mohly být využity nové telekomunikační a informační tech-

¹¹ Dahl, R. *O demokracii*, s. 16–20.

¹² Hloušek, V. Kopeček, L. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, s. 21–22.

nologie. Díky tomuto lze Dahla zařadit k některým současným stoupencům participační teorii demokracie.¹³

2.2. DEMOKRACIE A ŘEČTÍ MYSLITELÉ

Demokracií se zabývali řeční myslitelé, jako byl Platón, Aristokratés a Polybius. Platón se k demokracii stavěl negativně. Někdy je za jeho negativní postoj označován jeho původ, avšak pravým důvodem byla athénská demokracie, která odsoudila jeho učitele Sókrata k smrti. Sókrates ztotožňoval spojení ctnosti se znalostí skutečné pravdy. Platón ve své knize Ústava rozděluje pět forem vlád, které řadí podle ideálnosti. Také tvrdí, že vládnout by měl filozof, protože zná ideální pravdu. Kdyby vládli filozofové, byla by to vláda těch nejlepších a nejctnostnějších. Nelepší forma vlády je aristokracie, tedy vláda moudrých a ctnostných. Dochází k postupné transformaci, kdy aristokracii nahrazuje režim teokracie, tedy vláda cti. Režim vznikne tehdy, když vládce vymění touhu po moudrosti za touhu uznání. Tímokracie se transformuje do oligarchie a je to režim, který je založen na vládě bohatých. Změní se tím, že skupina chudých se v určité chvíli vzbouří a nastolí demokracii. Demokracie je vláda svobodných a každý může dělat vše, co se mu líbí. Dle Platóna se demokracie vzdaluje od ideálního uspořádání ještě více než předešlá zřízení, doslova je „tržištěm zřízení“. Platón považoval demokracii za nenáročné zřízení, které na své občany neklade žádné požadavky a nechá je dělat vše, co sami uznají za vhodné, proto postrádá jakýkoliv žebříček hodnot. Demokracii k pádu přivedla nenasatná touha po svobodě a uvrhla ji do tyranidy. Tato forma patří mezi nejhorší formu vlády a je založena na síle tyrana.¹⁴

V knize Politika představuje Aristoteles své rozdělení vlády na šest typů. Jako správné zřízení považuje království, aristokracii a políteiu. Tyranida, oligarchie a demokracie jsou nesprávná zřízení. Pro Aristotela je nejlepší forma vlády políteia, kterou ztotožňuje se střední třídou a je to spojení s oligarchie s demokracií. Samotnou demokracii považuje za vládu chudých, kteří vládou ve svém vlastním zájmu.¹⁵

Podle římského myslitele Polybia se formy vlád střídají, je to cyklus, který začíná chaosem, ve kterém si lidé zvolí jednoho zástupce, a ten bude mít veškerou pravomoc.

¹³ Hloušek, V. Kopeček, L. Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie, s. 22-23.

¹⁴ Císař, O. Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie, s. 49-52.

¹⁵ Císař, O. Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie, s. 52-56.

Tato vláda se nazývá monarchie. Jestliže zástupce zneužije svou pravomoc, začne vláda tyranie. Tyranii vystřídá aristokracie, neboli vláda nejlepších, ta bude vystřídána formou oligarchie. Tento cyklus završí demokracie, avšak po čase opět v této formě vlády nastane chaos. Tento cyklus se bude neustále opakovat.

3. PŘECHOD K DEMOKRACII

Přechodem k demokracii se zabývá tranzitologie, tento vědní obor se začal vyvíjet začátkem 60. let 20. století. Na české politologické scéně se tranzitologie objevila v první polovině 90. let 20. století. Samotný termín „přechod k demokracii“ se potýká s problematikou terminologie. Důvodem je, že termín přesně nevystihuje podstatu procesu, který je pod tímto označením skryt. A. Przeworski poukazuje na to, že přechod nemusí být vždy k demokracii, na to že demokracie není jediný možný výsledek. Negativně hodnotí to, že výraz předurčuje či naznačuje možný výsledek, proto by dle A. Przeworského bylo vhodnější nahradit termín „přechod“ termínem „odchod“ od komunistického režimu. Giovanni Sartori je dalším zastáncem, který označuje „přechod“ za špatnou terminologii. Dle něj neznamena, že nedemokratický režim je vždy nahrazen demokracií. Tyto výhrady jsou spíše jakýmsi upozorněním na nedostatečnost terminologie.¹⁶

Problematikou přechodů se ve své knize zabývá M. Ženíšek, který se zamýšlí nad třemi hypotézami, a které považuje za podstatné pro další badatelskou činnost v oblasti tranzitologie. První hypotéza je velice široká a komplikovaná, jelikož na základě komparace jednotlivých přechodů nelez stanovit dostatek obecných závěrů. Neexistují tedy univerzální závěry, které by mohly být použity, jako návod. Druhá hypotéza se zabývá tím, že každý přechod je univerzální a specifický, že doposud zjištěné teorie a typologie nemusí být aplikovatelné na všechny země. Většina přechodů je kombinace různých typů. Třetí hypotéza dokazuje, že konec nedemokratického režimu nemusí vždy znamenat začátek demokracie a vytvoření konsolidované liberální demokracie.¹⁷

Přechod k demokracii, lze popsat pomocí následujících tezí: přechod k demokracii je přechodné období mezi nedemokratickým režimem a demokracií, které provází institucionální nejistota; přechod k demokracii vzniká kolapsem diktatury, ze kterého vznikne strategická situace; přechod k demokracii je časové období mezi jedním a druhým politickým režimem; přechod k demokracii je proces, ve kterém dochází k výměně nedemokratického režimu za režim, který ve výsledné podobě může mít charakter demokracie, nedemokracie, zmatku, revoluce nebo také občanské války. Za společný rys přechodu k demokracii, lze označit nevyzpytatelnost, protože ho nelze s přesností naplánovat ani

¹⁶ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 9-20.

¹⁷ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 13.

odvodit. Přechod k demokracii není stálý či rovnoměrný proces, který zahrnuje stále a ty samé sociální třídy nebo metody, na tuto skutečnost upozornil D. A. Rustow.¹⁸

Přechody k demokracii se hodnotí na základě analýzy pomocí odpovědí na následující otázky: „*Od jakého typu nedemokratického režimu se přechod uskutečnil? Jaké byly hlavní příčiny změny? Kdo byl hlavním aktérem při procesu změny nedemokratického režimu a následně demokratizace? Jaká byla zvolena strategie? Jakému obecnému typu či typům přechodu k demokracii daný případ nejvíce odpovídá? Za jak dlouhou dobu od zahájení přechodu k demokracii se uskutečnily první demokratické volby? Za jak dlouhou dobu od zahájení přechodu k demokracii byla přijata demokratická ústava? Od kdy lze datovat konce přechodu k demokracii, byl přechod k demokracii úspěšný a je uvedená země v současné době konsolidovanou demokracií?*“¹⁹

Politické režimy lze rozdělit na demokratické a nedemokratické. Avšak toto rozdělení je velmi obecné, proto je zapotřebí další analýzy jednotlivých režimů. Také existují země, které používají takové vládnutí, které nelze zařadit s přesností, jelikož se mohou v některých případech blížit demokratickým i nedemokratickým režimům, tyto režimy se nazývají demokratické hybridy či neúplné demokracie. Jestliže se zaměříme na první otázku, jaký typ nedemokratického režimu předcházel demokracii, zjistíme, že z každého nedemokratického režimu byl přechod různě obtížný. Samuel Huntington rozděлил nedemokratické režimy na základě jejich obtížnosti přejít k demokratickému režimu. Z nedemokratických režimů tedy vygeneroval tři základní typy. Prvním typem je systém jedné strany. Typické pro tento systém je, že moc je v rukou jedné strany. Příkladem tohoto systému je Keňa za vlády prezidenta Moie nebo Tchaj-wan během vlády Kuomintangu. V Tchaj-wanu se uskutečnily první svobodné volby, až v roce 1991. Druhým typem jsou vojenské režimy, též zvané militaristické režimy, kde moc je v rukou armády, která představuje nejvyšší instituci v zemi. Moc do rukou armády se dostává díky vojenským převratům. Typickým rysem tohoto militaristického režimu je junta, neboli kolektivní vedení. Nejvíce zkušeností s tímto režimem mají oblasti v Latinské a Střední Americe. Objevily se v určitém období například i v Nigérii, Turecku, Pákistánu nebo v Řecku. Současným představitelem tohoto režimu je Barma. Třetím typem jsou osobní diktatury, kdy moc náleží jedné charismatické osobě. V tomto případě se k demokracii přechází velmi obtížně, je to zpravidla násilná forma nebo k přechodu může dojít po smrti diktátora. Typickým pří-

¹⁸ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 19-20.

¹⁹ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 12.

kladem bylo Španělsko za vlády generála Franka, Salazarův režim v Portugalsku nebo Keňa za vlády Moie. Jako samotnou kategorii Samuel Huntington uvedl rasovou oligarchii, do které patřila Jihoafrická republika, kde 70% obyvatel se neúčastnilo na politickém životě.²⁰

J. Linz postavil typologii nedemokratických režimů na třech proměnných: na stupni politického pluralismu v kontinuu od omezeného pluralismu k monismu, na stupni reálné politické participace lidí v kontinuu od depolitizace k mobilizaci a na stupni ideologizace v kontinuu od pouhé přítomnosti mentálních paradigmat k centrálnímu postavení ideologie.²¹

Typy nedemokratických režimů se zabýval i Giovanni Sartori, který rozlišuje autoritarismus, tyranii, totalitarismus, despotismus, despocii, autokracii a absolutismus. Dle něj se totalitarismus a autoritarismus vztahuje až k 20. století. Nedemokratické režimy se tedy rozdělují na režimy totalitní, autoritářské a J. J. Linz k nim dále řadí režimy sultanistické, posttotalitní a demokratické hybridy či neúplné demokracie.²²

Totalitní režimy se odvozují od pojmu totalitarismus. Tento pojem se poprvé použil v roce 1922 při pochodu fašistů na Řím, jejich hlavním cílem bylo úplné ovládnutí společenského života lidí. Pojem totalitarismus je také často spojován s italským fašismem tedy s Musolinem, kterému se však totalitní režim v Itálii nepodařil zavést. Totalitarismus se používal také v souvislosti i s nacismem a také pro označení některých etap komunistického režimu. Základními rysy totalitních režimů podle autora C. J. Friedricha je ideologie, která je propagována a musí být akceptována a přijata společností, jediná velká politická strana má v čele jediného vůdce a je hierarchicky uspořádána, ozbrojená moc je kontrolována politickou stranou, pod touto kontrolou jsou i prostředky masové komunikace, společnost je kontrolována policií a Z. K. Brezinski dodal dohled a řízení ekonomiky.²³

Aron R. definuje totalitarismus podle pěti základních prvků: Totalitarismus poskytuje jedné straně monopol na politickou činnost. Monopolní strana je vedena ideologií, která má absolutní autoritu, a která se stává oficiální státní pravdou. K šíření oficiální pravdy si stát vyhrazuje dva monopoly. Jedná se o monopol prostředků násilí a monopol prostředků přesvědčování. Stát a jeho zástupci ovládají veškeré komunikační prostředky.

²⁰ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 29-31.

²¹ Dvořáková, V. Kunc, J. *O přechodech k demokracii*, s. 50.

²² Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 29.

²³ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 29.

Veškeré ekonomické a profesní aktivity jsou podřízené státu a jsou i jeho součástí. Tyto ekonomické a profesní aktivity jsou také zabarvené oficiální pravdou. Jelikož všechno je státní činnost a každá činnost je podřízena ideologii, je chyba, které se někdo dopustí v ekonomické nebo profesní činnosti, současně chybnou ideologickou. Z toho pak vyplývá politizace, ideologické přehodnocení všech možných chyb jednotlivců a jako závěr teror policejní i ideologický.²⁴

Autoři jako H. Arendtová k rysům totalitních režimů přidávají teror. Za to J. Linz nebo G. Sartori tento rys nepovažují za důležitý. Nedemokratický režim totalitarismu se potýká s problémy týkající se především klasifikací, etapami a fázemi. J. Linz vyřešil tento problém tím, že režim rozdělil do dvou kategorií a to na pretotalitní a posttotalitní. Oproti tomu W. Merkel rozdělil režimy na komunistické totalitní režimy, fašistické totalitní režimy a teokratické totalitní režimy.²⁵ Totalitarismus podle staršího pohledu můžeme rozdělit na diktaturu, despotismus, tyranii, teokracii.²⁶

Pro totalitarismus je tedy charakteristická všepřonikající ideologizace, která je řízena z centra jedinou stranou. Dalším znakem je dohled nad společností, přičemž kontrola zasahuje i do soukromí jednotlivců. Totalitní režimy se také snaží o světovou nadvládu a o masovou mobilizaci.²⁷

Autoritářský režim se potýká s terminologickými nedostatky a to zejména v rozlišení některých pojmů vycházejících z jednoho kořene. Týká se to pojmů, jako je autorita, autoritativní, autoritářský a autoritářství. Těmito pojmy se zabýval G. Sartori, který za nejvhodnější použití pojmu autorita považuje jeho definici, jak ji podalo UNECSO, tedy jako moc, která je přijímána, respektována a legitimována.²⁸

Autorita je určitá forma moci, forma vlivu, která vzniká díky spontánnímu uznání, a účinnost vychází z toho, že je jí nasloucháno. Moc je založená na úctě a prestiži. Moc bez autority je utlačovatelská nebo neschopná. Díky vztahu autority se svobodou, lze do značné míry definovat i ostatní pojmy. Autorita, která neuznává svobodu, je autoritářská. Za to autorita, která svobodu neuznává, je autoritativní.²⁹ „Podle Sartoriho pak definice autori-

²⁴ Aron, R. *Demokracie a totalitarismus*, s. 158.

²⁵ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 29-31.

²⁶ Skřepková, P. Soukup, L. *Nedemokratické právní systémy ve vybraných státech Evropy první poloviny 20. století*, s. 19.

²⁷ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 31.

²⁸ Dvořáková, V. Kunc, J. *O přechodech k demokracii*, s. 45.

²⁹ Dvořáková, V. Kunc, J. *O přechodech k demokracii*, s. 45.

*tářství vychází z toho, že se jedná o politický režim, který ponechává minimální prostor svobodě.*³⁰

Základní rysy autoritářských režimů, dle J. Linze jsou: politické systémy s limitovaným, neodpovědným politickým pluralismem; systém bez vybroušené a vedoucí ideologie, zato s typickou mentalitou; bez extenzivní ani intenzivní politické mobilizace; systém, ve kterém vůdce či výjimečně malá skupina uplatňuje moc uvnitř formálně špatně definovaných, avšak předvídatelných hranic.³¹

Nejnámější klasifikaci autoritářských režimů provedl J. Linz, který je rozdělil na sedm hlavních typů. A to tedy na autoritářský režim byrokraticko-vojenský, organicko-etatistický, mobilizační autoritářský režim v postdemokratických společnostech, mobilizační autoritářský režim ve společnosti, jež nově nabyly nezávislost, rasová a etnická demokracie, defektní a předtotalitní autoritářský režim a posttotalitní autoritářský režim.³²

V byrokraticko-vojenském autoritářském režimu je charakteristickým rysem to, že moc je v rukou privilegované skupiny lidí z armády nebo v rukou vysoce postavených úředníků. Představitelé režimu se neopírají o žádnou ideologii. Vládnutí náleží jen zmíněným lidem, kteří ke své existenci nepotřebují a nechtějí kohokoliv jiného. Stát je většinou řízen bez politických stran, pokud je zřízena politická strana, tak jen za účelem podpory režimu. S tímto režimem jsme se mohli setkat v Argentině za vlády J. Peróna v letech 1946 – 1955 a Frankovo Španělsko od r. 1957. Organicko-etatistický autoritářský režim se od předešlého režimu liší jinou strukturou organizace. Politický pluralismus je vystřídán různými korporacemi a důležitá je kontrola společnosti skrze tzv. „organickou strukturu“. Mobilizační autoritářský režim v postdemokratických společnostech se snaží o politickou mobilizaci společnosti. A mobilizační autoritářský režim ve společnosti, jež nově nabyly nezávislosti, vzniká při neúspěchu změnit režim na režim demokratický. Rasová a etnická demokracie je režim, kde je u moci konkrétní rasa nebo etnikum, které vládne společnosti. Jestliže je nějaká skupina vyřazena z participace na politickém životě, tak se demokracie týká jenom lidí, kteří jsou vyvolení, jsou to lidé, kteří se zabývají politikou. Příkladem je Jihoafrická vláda v době vlády apartheidu³³. V režimech, kde neproběhlo úplného zavedení totality, se nazývají defektní a předtotalitní autoritářské režimy. Zvláštním typem autoritář-

³⁰ Dvořáková, V. Kunc, J. *O přechodech k demokracii*, s. 46.

³¹ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 32.

³² Dvořáková, V. Kunc, J. *O přechodech k demokracii*, s. 51.

³³ akademický slovník cizích slov popisuje apartheid, jako politickou doktrínu, na níž je založena politika rasové diskriminace nebělošského obyvatelstva Jihoafrické republiky uplatňovaná do konce 80. let 20. stol.

ských režimů je posttotalitní autoritářský režim, který J. Linz dále rozdělil na kvazi-totalitní, konzultativní, kvaz-pluralistický, demokratizující, pluralistický a anarchický post-totalitarismus.³⁴

Autoritářské režimy se tedy liší od totalitarismu existencí limitovaného pluralismu, autonomii společenských subkultur, nepolitickými organizacemi a specifickou mentalitu režimu, která nahrazuje ideologii.

Sultanistické režimy jsou další typy nedemokratických režimů. Samotný pojem sultanismu poprvé použil M. Weber, tímto označil extrémní případ patrimonialismu. Pro tento režim je charakteristická neomezená moc panovníka (sultána), jeho moc není omezována ani funkčně ani prostorově. Vládnutí se odvíjí od vlastností, jako je síla, vůle a moc panovníka. Při svém vládnutí očekává naprostou loajalitu, věrnost a především poslušnost. J. Linz uvádí, jako příklad vládu Trujillova v Dominkánské republice, Kubu za vlády Batisty a Filipíny za Markosova režimu.³⁵

Demokratické hybridy či neúplná demokracie, jsou režimy, které mají nedostatky v demokracii, tedy vlastní nějaké prvky z nedemokratických režimů. Tento druh demokracie lze rozdělit na neliberální, defektní, delegativní, elektorátní a poručnickou.³⁶

Neliberální demokracií se zabývá F. Zakaria. Pro tuto demokracii je charakteristické, že je prováděn pravidelný výběr vládnoucích elit pomocí voleb. O těchto volbách nelze říci, že jsou poctivé a spolehlivé, ale jsou důležité pro tuto demokracii. „*Zakariově neliberální demokracii odpovídá koncept volební demokracie Larry Diamonda, nebo defektní demokracie německého politologa Wolfganga Merkla.*“³⁷ Politolog W. Merkl rozdělil defektní demokracii do dalších podtypů. Rozdělil jí tedy na exkluzivní, doménní a neliberální demokracii. V exkluzivní demokracii je část obyvatelstva z určitých důvodů vyřazená z politického dění. Důvody mohou být náboženské, rasové či etnické. V doménní demokracii je armáda, která má nárok na právo veta v rozhodnutích, která učiní zvolená vláda. V neliberální demokracii bývají porušována některá kritéria politické moci nad občany a výkon politické moci.³⁸

³⁴ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 33.

³⁵ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 34-35.

³⁶ Hloušek, V. Kopeček, L. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, s. 285-294.

³⁷ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 37.

³⁸ Hloušek, V. Kopeček, L. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, s. 287-288.

V delegativní demokracie je prezidentovi umožněno vládnout podle jeho vůle a představ. Představy a rozhodnutí, která učiní, nemusí být vždy v zájmu lidí. Prezident je zvolen demokratickou cestou, ale tímto demokratický režim končí. Elektorátní demokracie je vymezena jako demokracie s občanským a ústavním systémem, v němž jsou parlament a šéf výkonné moci vybíráni prostřednictvím pravidelně konaných a soutěživých voleb. Tato demokracie proto nenaplnuje kritéria liberální demokracie. Posledním typem hybridní demokracie je poručnická demokracie E. Shilse. Tato demokracie vzniká především v zemích, které mají velkou snahu o modernizaci. Obyvatelstvo je však k demokratickému životu donucováno.³⁹

Ve světě existuje celá řada politických systémů, které se od sebe různě liší. Režimy se rozdělují na demokratické a nedemokratické režimy. Nedemokratické režimy se nejčastěji rozdělují na totalitní, autoritářské, sultanistické a hybridní demokracii. Přechod k demokracii se tedy liší i na základě předešlého politického systému.

Důležité jsou i příčiny a pády nedemokratických režimů. Tato problematika byla velice aktuální v 80. letech 20. století. A. Stepan se pokusil sestavit několik typů, které by odpovídaly ukončení konkrétních nedemokratických režimů. Ovšem Stepanových osm typů se potýkalo s obtížemi při konfrontaci s reálnými případy ve světě. Jelikož některé země mohou spadat hned do několika typů najednou, nebo je naopak nelze zařadit ani do jednoho typu kvůli jejich složitosti.⁴⁰

Jeho typy lze rozdělit do dvou základních kategorií. První kategorií jsou procesy, které mají hnací síly lokalizované zvenčí daného režimu. Druhou kategorií jsou procedury, které jsou charakteristické svým původem zevnitř daného režimu. Podle A. Stepana příčiny a pády nedemokratických režimů lze rozdělit následně: Za prvé: Vnitřní restaurace po dobytí z vnějšku. Výsledkem je podoba, která odpovídá stavu, jaký byl před diktaturou. Dále je důležité zda v průběhu totality došlo ke změnám v ekonomice, sociální či politické sféře, nebo jestli demokratické vedení kolaborovalo či nikoli. Jestliže došlo k minimálním negativním zásahům, má daný režim šanci, že bývalý demokratický režim bude obnoven a opře se o svou legalitu a své kontinuity. Pokud se projeví negativní jevy, dojde spíše k některému ze dvou dalších typů. Za druhé: Vnitřní přeformulování. V zemích došlo ke zhroutilí díky vnitřním problémům, jako například byla kolaborace, existence silného

³⁹ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 38.

⁴⁰ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 62.

odbojového hnutí atd. Lze předpokládat strukturální změny systému, ať již pravicového či levicového charakteru. Za třetí: Zvnějšku monitorované nastolení. Nedemokratický režim odstraní demokratické mocnosti, které také sehrají hlavní roli při následném procesu demokratizace. Za čtvrté: Redemokratizace zahájená zevnitř. V tomto typu se odehrávají procesy, kde institucionální držitelé moci, civilní vláda nebo armáda se rozhodnou odstranit nedemokratický režim kvůli vlastním zájmům. Aktéři změny věří, že jejich zájmy se nejlépe prosadí ve společnosti, kde budou demokratické instituce. Za páté: Ukončení režimu tlakem společnosti. Charakteristické pro tento typ jsou demonstrace, násilné stavy a protesty. Je to opak redemokratizace zahájené zevnitř. Nejde však o koordinovaný boj mas s opoziční politickou silou proti nedemokratickému režimu, jelikož by to mělo jen za následek výměny autoritářských vědních elit nebo nastolení vojenské junty. Za šesté: Pakt mezi politickými stranami. Jedná se o pakt, který má za cíl porazit nedemokratický režim a vytvořit základy demokratického uspořádání. Pakt netvoří pouze opoziční síly, ale bývá také tvořen některými účastníky vládní elity a snaží se narušit legitimitu autoritářského režimu. Tento způsob byl využit v roce 2002 v Keni. Za sedmé: Organizovaná násilná revolta koordinovaná reformními stranami. Hlavními aktéry jsou reformistické síly daného nedemokratického režimu. Umožňuje restrukturalizaci státního aparátu, zásadní sociálně ekonomické změny v rámci ještě nedemokratického režimu a zároveň napomáhá určovat politický směr na stranickém základě. Za osmé: Revoluční válka vedená marxisty. Je doprovázená radikálními ekonomickými změnami a kompletním odstraněním předchozích nedemokratických struktur. Posledních pět typů, lze považovat za více odpovídající novodobé historii pádů nedemokratických režimů.⁴¹

3.1. TEORIE PŘECHODU K DEMOKRACII

Teorie, které vysvětlují přechod k demokracii, lze vygenerovat do tří základních přístupů. Tyto přístupy se snaží zachytit proces demokratizace. Jedná se tedy o modernizační, tranzitní a strukturální přístup. Sociální a ekonomické změny ve společnosti jsou základem pro modernizační přístup, který vychází z Lipsetova díla „Political Man“. Vychází z toho, že demokracie je vázána na socioekonomický vývoj nebo modernizace v dané společnosti. Tato koncepce se v 60. letech jevila, jako nezpochybnitelná, avšak postupně přibývaly případy, které tuto koncepci narušovaly. Příkladem je existence několika zemí, které jsou relativně chudé a přes to se zde demokracii daří. Jsou to země, jako je Indie,

⁴¹ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 62-65.

Ghana či Mali. Přejít k demokracii, díky modernizačnímu přístupu uskutečnil v Jižní Korei nebo na Tchaj-wanu. Základem tranzitního přístupu jsou politické změny. Tímto přístupem se zabývaly teorie zejména D. Rustowa, J. Linze či S. Mainwaringa. Hlavním znakem přechodu je politická elita. Nejčastěji využívaný způsob, který vysvětluje přechod k demokracii je právě tranzitní přístup, ve kterém jsou určujícím faktorem jednotlivá rozhodnutí vládnoucí elity, která iniciuje nebo dovolí uskutečnit politické změny směrem k demokracii. Změna struktury ve společnosti, ve státě nebo v charakteru mezinárodního prostředí je charakteristické pro strukturální přístup. Tímto přístupem se zabýval např. A. Giddens nebo B. Moore. Tento přístup najdeme například v zemích, kde hlavní představitel nedemokratického režimu zemřel, a tím se změnila vládní elita, která začala být pro demokracii příznivější. Všechny tři zmíněné přístupy se pokoušejí ukázat různé faktory vysvětlující konec starého režimu a začátek přechodu k demokracii. Mezi faktory vysvětlující demokratizační proces, kromě ekonomických faktorů, lze zařadit existenci kvalitní občanské společnosti, politickou kulturu, tradici politických institucí ve společnosti nebo sociální strukturu společnosti.⁴²

Proměnami politických změn se začátkem 80. let 20. století zabýval i L. Morlino, který přechod k demokracii rozdělil do dvou modelů. A to na model reformátorský a model diskontinuitní. První model je založen na změně elit v nedemokratickém režimu. Přechod má poměrně dlouhý průběh, kde se násilí vyskytuje relativně málo a důležitou roli, zde hraje armáda a policie. Spolu s přechodem jsou spojené i tajné politické dohody. Objevuje se nízká participace mas a pevná kontinuita se starým režimem. Opakem prvního modelu je model diskontinuitní, ve kterém je hybnou silou opozice. Časový průběh tohoto přechodu je krátký s vysokým stupněm násilí a bez přítomnosti armády a policie. Dohody mezi aktéry nejsou tajné, ale naopak jasné a veřejné. Posledním zmíněným, který se také zabýval otázkou demokratičnosti je S. Huntington. Ten vysvětluje tento proces pomocí tří modelů - model liberální, cyklický a dialektický. Liberální model vychází z Rustowova pojetí, pro který je charakteristická národní jednota, dlouhotrvající boj a uvědomělé rozhodnutí přijmout demokratické principy. Výsledkem je demokracie tzv. „přímého, přímočarého postupu či pokroku“. Základem cyklického modelu je, že se v zemi cyklicky střídá demokracie s jinou formou vlády. Demokracie je uznávána, avšak po určité době bývá vystřídána pomocí vojenského převratu či jinou intervencí. Dle Huntingtona se tento model

⁴² Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 58-59.

vyskytuje v některých zemích třetího světa např. v Ekvádoru, Ghaně či Nigérii. Třetím modelem je model dialektický, ve kterém hlavní roli hraje střední třída společnosti, která požaduje účast v politické sféře.⁴³

3.2. TYPOLOGIE PŘECHODŮ K DEMOKRACII

Typologie přechodů k demokracii dle Huntingtona, Karlové a Schmittera. S typologií podle Huntingtona souvisejí tři základní a určující vztahy: vztah mezi vládou a opozicí; vztah mezi reformátory a odpůrci změn vlády; vztah mezi umírněnými a radikály v rámci opozice. Na základě těchto vztahů dělí čtyři typy přechodů- transformace, nahrazení, sjednaný přechod a posledním typem je intervence, kterou do svého výčtu zařadil jako poslední. Transformace je spojena se změnami, které jsou odstartovány elitou nedemokratického režimu. Nahrazení, neboli vytlačení či svržení nedemokratického režimu je založeno na opoziční síle. Sjednaný přechod vzniká spojením dvou předešlých typů. Je tedy složen z přeměny a nahrazení. Ke sjednanému přechodu může dojít, mají-li umírnění převahu nad radikály v rámci opozice a reformátoři nad odpůrci na straně vládní elity. Počátkem 90. let přibyla typologie Karlové a Schmittera. Podle nich jsou důležité konkrétní hybatele, aktéři, kteří si zvolí strategii. Zaměřují se především na vztah aktéra a vybranou strategii. Aktéři mohou být buď elity či masy. Strategie je založena na kompromisu nebo síle. Díky kombinaci aktérů a strategií se vymezipily čtyři typy přechodů-pakt, vynucení, reforma a revoluce. Pakt je varianta přechodu, kde iniciátorem změny jsou elity, které se dohodnou na kompromisu vyhovující všem zúčastněným silám. Pakt má čtyři podoby: vojensko-civilní pakt; dohoda mezi politiky o tom, jaká budou pravidla hry; socioekonomická dohoda; náboženské a etnické dohody, které řeší otázku v oblasti náboženství a etniky. Další možností přechodu je reforma, která je spojena s iniciativou aktérů, kteří si vynutí od vládnoucí elity kompromis, tedy strategii, díky níž se vyhnou násilí. Prvotními hybateli jsou masy ne elity odstraňovaného režimu. Dále se přechod k demokracii uskutečňuje pomocí vnucení, kdy rozhodnutí elit je hlavním iniciátorem změn. Je to nejhladší přechod k demokracii a jeho výsledkem bývá tzv. „zamrzlý demokratizační proces“. Tato forma demokracie je slabá a nemá příliš dlouhé trvání. Posledním typem je revoluce, která se vyznačuje násilím vyvolaným zásahem nespokojených mas proti moci a jejím představitelům. V této formě nemůže dojít k funkční demokracii, jelikož je režim poražen silou. Pokud

⁴³ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 65-77.

srovnáme typy přechodů k demokracii podle Karlové a Schmittera s typy přechodů podle Huntingtona, tak dojdeme k závěru, že se v určitých charakteristikách shodují.⁴⁴

3.3. ETAPY PŘECHODU K DEMOKRACII

Přechody k demokracii, lze rozdělit i do několika etap. Představíme si etapy podle D. Rustowa a A. Przeworského. D. Rustow se zabývá jednotlivými fázemi, které vytvářejí jakési křížovanky. Navrhl tři určující fáze, které určují přechod. Je to tedy fáze přípravná, rozhodující a uvykací. Náplní přípravné fáze je zformulovat opozici a politický boj. V rozhodující fázi je důležitá dohoda či dohody o vzájemném neničení a uznání opozice jako skutečného partnera. V poslední uvykací fázi se uvádí dohoda do praxe. Skrze etapy na demokratizační proces nahlíží i A. Przeworský, který přechod definuje jako strategickou situaci vznikající kolapsem diktatury. Proces přechodu dělí do dvou fází a to do období liberalizace a demokratizace. Termín liberalizace pro mnohé znamená proces, kdy se začínají uplatňovat určitá práva na ochranu před arbitrárním nebo ilegálním počínáním státu. Nejen pro A. Przeworského ale i pro ostatní odborníky tvoří liberalizace samostatnou etapu v celém procesu přechodu k demokracii. Liberalizace je tedy výsledkem interakce mezi frakcemi uvnitř elit autoritářského režimu a autonomních skupin uvnitř občanské společnosti. Vládnoucí elity režimu se dělí na liberály a tuhé křídlo. Tím, že vznikají důvody mocenské, politické, ideové, ale i osobní rozpory, ukazuje společnosti, že politický prostor by mohl být otevřen i pro autonomní skupiny. Mobilizace uvnitř společnosti by pro potenciální představitele liberálního křídla mohla znamenat změnu mocenských vztahů uvnitř vládnoucího bloku v jejich prospěch. Cílem liberálů není přechod k demokracii, ale změna poměru sil uvnitř vládnoucí elity v jejich prospěch. Liberalizace je závislá především na volbě jednotlivých strategií. Przeworského model liberalizace uspokojivě vysvětluje, proč například nedemokratický režim nevyužije veškeré své prostředky, aby si udržel svou pozici. *„Odpovědí je skutečnost, že v takových případech byla elita režimu rozdělena na již zmíněné dvě skupiny a ve finál i fázi měli převahu zastánci liberalizace, kteří v určitém otevření režimu viděli zisk a upevnění svých pozic na úkor konzervativců.“*⁴⁵ Základním faktorem sjednaného přechodu je liberální křídlo nedemokratického režimu, které se spojí s představiteli umírněné opozice. Tím se vysvětlují přechody k demokracii bez použití násilí. Díky pojetí liberalizace dle A. Przeworského, lze dospět k několika různým výsled-

⁴⁴ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 68-72.

⁴⁵ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 79.

kům. Pokud se liberální křídlo nedemokratického režimu rozhodne neoddělit od tvrdého konzervativního křídla a nespojí své síly s občanskou společností, zůstane zachován status quo. Když se liberální křídlo oddělí od křídla konzervativního a otevře prostor pro existenci občanské společnosti, tak výsledkem mohou být dvě možnosti. První možností je, že některé autonomní skupiny občanské společnosti akceptují kooptaci do elity režimu a vznikne tím rozšířená diktatura. Druhou možností je, že pokud autonomní skupiny občanské společnosti budou pokračovat v organizování, tak výsledkem může být zúžená diktatura, povstání nebo přechod. Výsledkem úspěšné represe režimu je tedy zúžená diktatura, neúspěšná represe režimu se označuje povstáním a přechod je výsledkem proměny liberálů na reformátory.⁴⁶

Na úspěšnou liberalizaci navazuje druhá fáze přechodu a to tedy demokratizace. „*O demokratizaci hovoříme od okamžiku, kdy se alespoň část skupin dříve odstavených od politického systému začne domlouvat s částí někdejší autoritářské koalice na nových pravidlech hry, respektive na tom, jak budou stará pravidla měněna.*“⁴⁷ Je důležité zaměřit se na to, jak odstranit předešlý autoritářský režim a jak bude budována demokracie. Pro demokratický proces jsou také důležité strategie, jež jsou volené aktéry, kteří už nejsou pouhými novými účastníky. Za hlavní aktéry lze označit čtyři skupiny. Reformisté a zastánci tvrdé linie uvnitř vládnoucí linie spadají do první a druhé skupiny. Třetí a čtvrtou skupinu tvoří umírnění a radikálové v rámci opozice. Členové tvrdé linie jsou zastánci zachování statusu quo. Reformisté nesouhlasí s konzervativním křídlem a jsou zastánci změny režimu. Radikálové a umírnění se rozhodují jaké prostředky použít, aby dovršili změnu. Nejpriznivější pro zavedení stabilní demokracie je, když reformní křídlo neutralizuje tvrdou linii režimu a umírnění mají pod kontrolou radikály, tedy aliance reformistů a umírněných. Potřeba je zmínit, že liberalizace může začít souběžně s demokratizací. Jako příklad si můžeme uvést Rumunsko, Polsko a Maďarsko.⁴⁸

Jestliže jsme se zabývali počátkem přechodu k demokracii, tak nelze opomenout konec přechodu. Jako příklad použijeme definice podle J. Linze a A. Stepana. Ti definují ukončení přechodu k demokracii, jestliže: byla přijata adekvátní dohoda o politických procedurách týkající se vytvoření zvolené vlády; po svobodných a všeobecných volbách získala vláda moc; má vláda autoritu vytvořit nové výstupy politiky, a když exekutiva, le-

⁴⁶ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 77-79.

⁴⁷ Dvořáková, V. Kunc, J. *O přechodech k demokracii*, s. 91.

⁴⁸ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 81.

gislatura a soudní moc, které jsou vytvořeny novou demokracií, nesdílí moc s dalším orgánem. Dle nich je také zapotřebí, aby demokratické instituce a autority v zemi neodvozovaly svou moc jinak než pomocí demokratických procedur. Po skončení úspěšného přechodu k demokracii je třeba vykonat řadu úkolů, splnit některé podmínky a kultivovat postoje a zvyky, aby demokracie mohla být označena za konsolidovanou. Úspěšný konec neznamená vždy konsolidaci demokracie. Konsolidace nastává, až po ukončení přechodu k demokracii a snaží se vybudovat nový demokratický politický systém.⁴⁹

⁴⁹ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 82.

4. PŘECHOD K DEMOKRACII V KENI

Keňa neboli Keňská republika se nachází ve východní Africe u pobřeží Indického oceánu, kde zaujímá rozlohu o 582 650 km². Země má osm provincií a hlavním městem je Nairobi. V zemi žije celkem 39,0 milionů obyvatel. Národní složení je velice pestré a zahrnuje okolo 40 etnických skupin, ale nejvýznamnější jsou příslušníci asijských, arabských a evropských menšin. Etnika se dělí dle jazykové příslušnosti: skupiny hovoří bantuskými jazyky – Kikujové 22%, Luhya 14%, Kamba 11%, Kisii 6%, Meru 6%; skupina hovořící nilotským jazykem – Luo 13%, Kalendžin 12%; ostatní africká populace 15% tj. Masajové a skupina kušitského jazyka – Somálci. Nejčastější náboženské vyznání je protestantské, katolické, muslimské a tradiční náboženství. Úředním jazykem je angličtina a svahilština. Keňa se potýká s velkými rozdíly, co se týče životní úrovně, zhruba tak více než 50% keňského obyvatelstva žije pod hranicí chudoby.⁵⁰

Keňské území je pokládáno za jedno z nejstarších osídlených, kde byly objeveny zkameněliny lidských bytostí staré přibližně 2,6 milionů let. V 8. století vedla přes Keňu důležitá migrační stezka. V 16. století území obsadili Portugalci a chtěli ovládnout především trh s kořením, které bylo v té době v Evropě cennější než zlato. To se jim však nepodařilo a území přenechali Turkům. V 19. století byla Keňa prohlášena za britský východoafrický protektorát a v roce 1920 britskou korunní kolonií. Bílí osadníci se do Keni stěhovali kvůli pozemkům a obyvatele jednotlivých kmenů byli nuceni podstoupit půdu přistěhovalcům. To mělo za následek nespokojenost obyvatelstva s britskou vládou. Tento spor přerostl v letech 1952-1959 v krvavou vzpouru tajné nacionalistické společnosti MAU MAU. V roce 1952 v Keni tedy vypuklo povstání za nezávislost. Avšak Keňa se v té době potýkala i se společenským napětím, které vyústilo v krvavé střety, a britská koloniální správa byla nucena vyhlásit krizový stav. Hlavní roli hrála politická strana KAU⁵¹, která měla stále větší a větší požadavky na koloniální úřady. Ty s těmito ústupky nesouhlasily, a proto se mezi různými kmeny začali šířit obřady, které dávaly úřady do klatby. Účastníci obřadů museli přísahat, že budou zabíjet Evropany ale i africké kolaboranty. V roce 1952 byla založena tajná politická společnost zvaná MAU MAU, ve které byli především Kikujové a snažili se vyhnat bílé osadníky. K porážce tohoto uskupení došlo v roce 1956, které změnilo politickou situaci v zemi. Představitel KAU a prezident Kenyatta byli zatčeni

⁵⁰ BusinessInfo.cz. Keňa: Základní informace. Dostupné z: <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/kena-zakladni-informace-o-teritoriu/1/1001375/>. [cit. 2012-04-15]

⁵¹ Politická strana s názvem - KENYA AFRICAN UNION

a uvěznění jako údajní vůdci MAU MAU. Dalším důležitým rokem pro Keňu byl rok 1960, kdy se v Londýně konala konference, kde bylo naplánováno osamostatnění země na prosinec roku 1963. V zemi mezi tím došlo k rozporu mezi dvěma frakcemi KAU. Jedni požadovali jednotnou vládu spojenou s centralizovanou mocí v Nairobi a druzí upřednostňovali federální uspořádání státu, tím se chtěli vyhnout dominantnímu postavení Kikuju. Vznikly dvě různé strany KANU⁵² a KADU⁵³, které tvořily koaliční vládu a prezident Kenyatta byl v čele KANU. Rok poté však došlo ke změně a k moci se dostala strana KADU. Jeho vláda byla považována za jednu z nejstabilnějších a nejvíce prosperujících. Za jeho vlády však docházelo k privilegování jeho kmene. Strana KADU byla rozpuštěna a shromáždění se stalo jednokomorové. Ačkoli Keňa formálně přijala demokracii, nejvyšší vedení země se brzy přiklonilo k autoritativnímu pojetí politiky. V tomto duchu pokračoval i Kenyattův nástupce D. A. Moi, který prezidentský úřad zastával v letech 1978-2002. Ten hned v prvních letech své vlády zahájil několik reforem, které mu zaručily značnou přízeň obyvatelstva. Mimo jiné zahájil program pro zvýšení gramotnosti a vyhlásil boj pašerákům slonoviny. V boji proti korupci, už ovšem tak úspěšný nebyl a nutno říci, že se korupce začala opět rozmáhat v celém státním aparátu. Zatímco Keňa za vlády Kenyatta disponovala ke konci 60. let minulého století pouze určitými znaky autoritarismu, tak za vlády prezidenta Moia se stala typickým představitelem režimu osobní diktatury. Tudíž přechod k demokracii se uskutečnil dle typologie nedemokratických režimů Huntingtona z osobní diktatury nebo dle typologie Linze z mobilizačního autoritářského režimu. K prvním pokusům o změnu režimu došlo v roce 1982 moiovými odpůrci. Po tomto pokusu Moi požadoval absolutní loajalitu, a proto z politické strany KANU odstranil jeho odpůrce. Ti, kteří nesouhlasili s jeho politikou, byli pronásledováni, uvězněni a i mučení nebylo výjimečnou záležitostí. Hlavním terčem Moiovy diktatury bylo undergroundové opoziční hnutí, bylo to opoziční hnutí Svaz patriotů za osvobození Keni. Změnu režimu začali také požadovat nespokojené elity a obyčejní Keňané. Rozhodující však pro změnu byl mezinárodní tlak především ze strany Spojených států amerických a přesvědčení nedemokratické elity, že i v rámci demokratické struktury si může udržet svoji pozici.⁵⁴

Přechod k demokracii byl tedy zahájen již na přelomu 80. a 90. let minulého století pomocí tzv. strukturálního přístupu demokratizace. První svobodné volby se konaly v roce

⁵² Politická strana s názvem – KENYA AFRICAN NATIONAL UNION

⁵³ Politická strana s názvem - KENYA AFRICAN DEMOCRATIC UNION

⁵⁴ Afrika – Keňa. Dostupné z: http://afrika-kenya.cz/zeme_kapitola.php?klic=1231. [cit. 2012-04-15]

1992, ve kterých se mohly účastnit i jiné strany než byla KANU, ale i přes to v těchto volbách zvítězila. Tento scénář se opakoval i ve volbách v roce 1997. M. Ženíšek to vysvětluje pomocí tří faktorů: „za první zmíněné volby vykazovaly vysokou míru netransparentnosti, která vrhla stín na celkovou pravdivost voleb; za druhé pro volby byl vybrán jednokolový většinový volební systém relativní většiny, při jeho aplikaci stačí nejsilnějšímu kandidátovi k získání mandátu třeba jen 10% hlasů, pokud všichni ostatní kandidáti získali méně než on; za třetí to co ovlivnilo výsledek zmíněných voleb, byla skutečnost, že opozice nebyla až do roku 2002 schopna dohodnout se na společných kandidátech a bojovala tak nejednotně.“⁵⁵ I přesto, že si strana KANU udržela silnou pozici a pomohla pokračovat v Moiově režimu, byla celková legitimita režimu narušena. Důležitým rokem pro demokracii v Keni se stal rok 2002, kdy se uskutečnily třetí parlamentní a prezidentské volby, ve kterých zvítězil Mwai Kibaki a politická strana Národní druhová koalice NARC. Došlo k odstranění Moiova režimu zhruba po dvaceti dvou letech. K odstranění jeho režimu napomohly schůzky, kde byl Moi přesvědčován o nutnosti odchodu do důchodu a o nutnosti uskutečnění soutěživých voleb. Těchto schůzek se účastnil ministr zahraničí USA C. Powell, viceprezident D. Cheney a dokonce i prezident G. W. Bush. Úspěšný přechod k demokracii je důkazem toho, že když se autoritářskému vůdci nepodaří zlikvidovat nebo dostatečně zpacifikovat bývalé elity země, může být jeho pozice v budoucnu ohrožena. Zvláště pak, pokud se k tomu přidá nespokojenost z vlastních řad a mezinárodní nátlak. Důležité při přechodu byly parlamentní a prezidentské volby, ve kterých zvítězila právě sjednocená opozice. Pokud se zaměříme na typologii příčin a pádů nedemokratických režimů tak dle Stepana by odpovídal tzv. pakt mezi politickými stranami, cílem je odstranit nedemokratický režim a vytvořit základ budoucího demokratického uspořádání. Dále daný přechod k demokracii odpovídá v počáteční fázi transformaci a ve finální fázi nahrazení podle typologie Huntingtona.⁵⁶

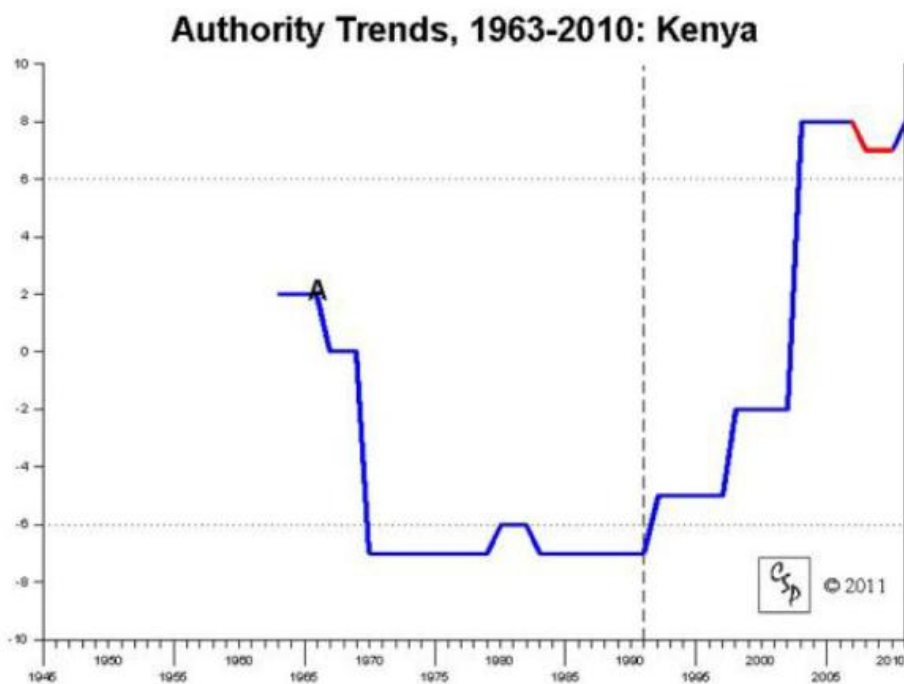
Konec přechodu k demokracii v Keni datujeme k roku 2002. Zajímavostí je, že nová demokratická ústava byla přijata, až v roce 2010. O této ústavě rozhodovalo celonárodní referendum, které oslabilo prezidentský monopol, a byly vytvořeny demokratičtější instituce. Dále zajistila posílení pravomocí v regionech a zahrнула listinu občanských práv. Ústava také ustanovila komisi, která měla za úkol rozhodovat kmenové spory o půdu. K prvním pokusům zavést demokratickou ústavu došlo již v roce 2005, kdy se konalo referendum

⁵⁵ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 196.

⁵⁶ Ženíšek, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*, s. 192-196.

o nové ústavě. Toto referendum však skončilo velkou prohrou příznivců nové úkoly. Koncem roku 2007 se konaly další všeobecné volby, ve kterých se střetl dosavadní prezident Kibakim s vůdcem ODM⁵⁷ Odingou. Politickou situaci v Keni tyto volby nezměnily. Výsledkem však bylo, že tyto volby v zemi podnítily nepokoje, násilnosti mezi kmeny, rabování a ničení majetku. Složitou situaci v zemi vyřešila dohoda zprostředkovaná africkými osobnostmi. Dohoda byla podepsána 28. února 2008 mezi vůdci dvou stran PNU⁵⁸ a ODM, prezidentem M. Kibakim a premiérem R. Odingou. Tato dohoda ukončila násilí a zajistila sdílení moci mezi vládní stranou a opozicí. V letošním roce se v Keni budou konat další volby a průzkumy zatím připisují největší šanci současnému premiérovi Odingovi.⁵⁹

V následujícím grafu je možné sledovat vnímání demokracie v Keni mezinárodními pozorovateli od získání nezávislosti v roce 1963 až do roku 2010.⁶⁰

Graf č. 1: Polity IV Country Report 2010: Kenya

Zdroj: Polity Country Report 2010: Kenya

⁵⁷ Politická strana s názvem – ORANGE DEMOCRATIC MOVEMENT PARTY OF KENYA

⁵⁸ Politická strana s názvem – PARTY OF NATIONAL UNITY

⁵⁹ BusinessInfo.cz. Keňa: Vnitropolitická charakteristika. Dostupné z:

<http://www.businessinfo.cz/cz/sti/kenya-vnitropoliticka-charakteristika/2/1001375/>. [cit. 2012-04-15]

⁶⁰ Polity IV Country report 2010: Kenya,

Dostupné z: <http://www.systemicpeace.org/polity/Kenya2010.pdf>. [cit. 2012-04-15]

Pokud se podíváme na graf, zjistíme, že dle projektu IV byla demokracie v letech 1970-1990 vnímána jako nejhorší, poté začala křivka stoupat. Nástupem prezidenta Mwai Kibakiho se Keňa dostala z anokacie na úroveň demokracie, tj. z hodnoty -2 v roce 2002 na hodnotu +8 v roce 2007. Svoji úlohu v kladném hodnocení demokratičnosti také sehrály pozitivní reakce na volby v roce 2002, zavádění ekonomických reforem a zmírnění korupce. Dodržování lidských práv a úrovně demokracie byly zčásti zastíněny strategickým významem Keni jako důležitého aktéra v boji proti terorismu. Od roku 2007 je patrný mírný pokles daný krizovou situací po nových všeobecných volbách. Způsob přechodu Keni k demokracii v porovnání s ostatními africkými státy lze hodnotit spíše kladně.⁶¹

Každý přechod k demokracii je bolestivý a v případě Keni tomu nebylo jinak. I když se země nevyvarovala s etnickými konflikty, nedocházelo zde ke genocidám tak, jak to známe v případě Rwandy, Sierra Leone, Somálska a dalších.⁶²

4.1. ŠÍŘENÍ DEMOKRACIE VE 21. STOLETÍ

Ve 21. století můžeme vidět, že přechod k demokracii tedy není jakýmsi „mrtvým fenoménem“. Příkladem toho jsou revoluce v různých zemích. Těmito revolucemi mělo dojít ke změně. Jako příklad si můžeme uvést „revoluci růží“ v Gruzii v roce 2003, „oranžovou revoluci“ na Ukrajině na konci roku 2004 či tzv. „tulipánovou revoluci“ v Kyrgyzstánu v březnu roku 2005. Důkazem toho jsou tedy tyto revoluce. V těchto zemích došlo podle M. Ženíška k tzv. revoluci „na druhou“, kdy začátkem 90. let minulého století zde sice došlo k politickým změnám, které vedly k vymanění se z posttotalitního autoritářského režimu, ale pod vedením nově zvolených prezidentů tyto země zůstaly či přešly do systému autokratické vlády. Teprve zmíněná „druhá fáze“ v podobě revoluce růží, oranžové či tulipánové revoluce vytvořila v těchto zemích prostor pro zahájení úplné demokratizace.⁶³

V Gruzii „revoluce růží“ vedla k odchodu prezidenta Eduarda Ševardnadzeho. Místo něho byl zvolen Michail Saakašvili. Protesty v Gruzii byly vyvolané díky zmanipulovaným parlamentním volbám.⁶⁴

⁶¹ Polity IV Country report 2010: Kenya,

Dostupné z: <http://www.systemicpeace.org/polity/Kenya2010.pdf>. [cit. 2012-04-15]

⁶² Konflikty v Africe. Dostupné z: <http://www.zemepis.com/kntafriky.php>. [cit. 2012-04-15]

⁶³ ŽENÍŠEK, M. *Přechod k demokracii v teorii a praxi*, s. 65

⁶⁴ Gruzie slavila výročí „růžové revoluce. Centrum.cz. Publikováno dne: 23. 11. 2005. Dostupné z: <http://aktualne.centrum.cz/clanek.phtml?id=3080>. [cit. 2012-04-15]

Podle názoru Zinaidy Shevcuk: Gruzie je fungující stát, kterému chybí ještě mnoho, abychom ho mohli nazvat demokratickým státem. V zemi vládne hybridní režim, ve kterém se najdou i prvky autokracie. Stát neustále prochází transformací a tato cesta bude ještě dlouhá.⁶⁵

Na Ukrajině díky „oranžové revoluci“ byl ukončen režim tlakem společnosti.⁶⁶ Ukrajina po volbách v roce 2004 měla nakročeno k demokratickému fungování státu. V roce 2010 však v prezidentských volbách vyhrál prorusky orientovaný Viktor Janukovyč.⁶⁷

Zfalšované volby se staly příčinou masových demonstrací tzv. „tulipánové revoluce“ v roce 2005 v Kyrgyzstánu. Výměna autoritářského prezidenta a politického vedení země byla jen otázkou času.⁶⁸ Revoluce vynesla do prezidentského křesla Kurmanbeka Bakijeva, který zavedl v zemi stabilitu, ale podle zahraničních pozorovatelů na úkor demokratických standardů. V posledních dvou letech jeho vlády úřady v zemi zlikvidovaly svobodná média a opozice byla pronásledována.⁶⁹ Kyrgyzstán v roce 2010 prošel novým převratem, který v tomto státě změnil politický systém z prezidentského na parlamentní. Kyrgyzstán se tak stal zatím jediným státem v regionu s demokratickou politickou strukturou západního typu.⁷⁰

Další země, kde proběhla demokratizační vlna je Afghánistán a Irák. V Afghánistánu se demokratizační vlna uskutečnila po pádu režimu Talibanu v listopadu roku 2001. Avšak ta se zatím projevuje pouze v hlavním městě Kábulu a okolí.⁷¹

Co se týče Iráku, tak cesta k plnohodnotnému demokratickému systému v Iráku bude ještě náročná a nákladná, ale má stále naději stát se sám „scénářem“ úspěšné intervence ve 21. století.⁷²

⁶⁵ Na cestě k demokracii čeká Gruzii ještě hodně práce. Muni.cz. Publikováno dne 20. 6. 2011. Dostupné z <http://online.muni.cz/tema/2228-na-cestech-k-demokracii-ceka-gruzii-jeste-hodne-prace>. [cit. 2012-04-15]

⁶⁶ ŽENÍŠEK, M. Přechod k demokracii v teorii a praxi, s. 64.

⁶⁷ Ukrajina pět let po oranžové revoluci: všichni proti všem. Idnes.cz. Publikováno dne: 23. 11. 2009. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/ukrajina-pet-let-po-oranzove-revoluci-vsichni-proti-vsem-pzh/zahranicni.aspx?c=A091123_165007_zahranicni_btw. [cit. 2012-04-15]

⁶⁸ Tulipánová revoluce v Kyrgyzstánu. Rozhlas. cz. Publikováno dne: 22. 3. 2005. Dostupné z: http://rozhlas.cz/cro6/komentare/_zprava/161974. [cit. 2012-04-15]

⁶⁹ Tulipánová kontrarevoluce: Kyrgyzští demonstranti kontrolují velitelství bezpečnostní služby v Biškeku. Blisty.cz. Publikováno dne: 8. 4. 2010. Dostupné z: <http://blisty.cz/art/51979.html>. [cit. 2012-04-15]

⁷⁰ Kyrgyzstán má prvního demokraticky zvoleného prezidenta ve střední Asii. Idnes.cz. Publikováno dne: 1. 12. 2011. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/kyrgyzstan-ma-prvniho-demokraticky-zvoleneho-prezidenta-ve-stredni-asii-1rv/zahranicni.aspx?c=A111201_073032_zahranicni_ts. [cit. 2012-04-15]

⁷¹ ŽENÍŠEK, M. Přechod k demokracii v teorii a praxi, s. 45.

⁷² Je Irák dalším Afghánistánem? Project-syndicate.org . Publikováno dne: 27. 1. 2004

Dnešní demokratická politika 21. století se tedy opírá o dva předpoklady, a to jeden morální a druhý praktický. Z hlediska morálky je požadováno, aby režimu vyjádřila podporu podstatná část občanů státu. Z praktického hlediska mají mít vlády států větší moc než další struktury, které působí na daném území. Obyvatelé státu akceptují jejich autoritu a vlády mohou svým obyvatelům poskytovat služby, které by jinak nemohly být takto poskytovány.⁷³

Dostupné z: <http://project-syndicate.org/commentary/-is-iraq-the-next-afghanistan-/czech>.
[cit. 2012-04-15]

⁷³ HOBSBAWM, E. J. *Globalizace, demokracie a terorismus*, s. 83-84.

5. ZÁVĚR

Zjistili jsme, že pojem demokracie pochází z řečtiny a znamená tedy vládu lidu. I přesto, že měl několik významů, tak v mnohých řeckých městech se tím označoval způsob vlády. Pokud se zaměříme na počátek demokracie, tak víme, že ho nelze s přesností určit. Často však bývá spojován s reformami Solónů.

Vzhledem k tomu, že demokracie má mnoho definic a teorií vyplývá z toho, že je to složitá forma vlády. Negativně na ní pohlížel Winston Churchill a kladně ji hodnotil Abraham Lincol. Definice, kterou použil A. Lincol, je připisována jako prvnímu Démokritovi z Abdéry. Lincolnovu definici lze rozvést do tří složek, které kriticky zanalyzoval Giovanni Sartori. Také rozdělil demokracii podle toho, komu se líbila a na ty co jí odmítali. Zároveň, ale zastává názor, že ji lidé chápou odlišně.

Vývoj demokracie je velice široký, a proto jsme použili pohled amerického politologa Roberta Dahla. Ten vývoj demokracie rozdělil na tři transformace. První transformace proběhla v 6. století před naším letopočtem. Druhá transformace se pojí s 18. a 19. stoletím. Transformace proběhla od městského státu ke státu národnímu. O třetí transformaci hovoříme koncem 20. století, kvůli problémům s jakými se demokracie zabývala.

Demokracií se zabývali i řečtí myslitelé, jako byl Platón, Aristoteles a Polybios. Všichni tři zmínění považují demokracii spíše za negativní formu vlády. U Platóna tento negativní postoj způsobila smrt, ke které byl odsouzen jeho učitel Sókrates. Aristoteles považoval demokracii za vládu chudých, kteří vládou ve vlastním zájmu. Podle Polybia se formy vlád střídají. Když se na řadu dostane demokracie, tak i ona bude nahrazena a tento cyklus se bude neustále opakovat.

Samotným přechodem k demokracii se zabývá vědní disciplína, tedy tranzitologie, která se začala vyvíjet začátkem 60. let 20. století. Na české scéně se objevila v první polovině 90. let 20. století. Termín „přechod k demokracii“ se potýká s terminologickými problémy, kterými se například zabýval A. Przeworski nebo G. Sartori. Jejich výhrady spíše jen upozorňují na terminologický nedostatek.

Problematiku přechodů k demokracii najdeme v knize M. Ženíška, kde se zamýšlí nad třemi hypotézami. První hypotéza je velice široká a komplikovaná, jelikož na základě komparace jednotlivých přechodů nelze stanovit dostatek obecných závěrů. Neexistují tedy univerzální závěry, které by mohly být použity jako návod. Druhá hypotéza se zabývá tím,

že každý přechod je univerzální a specifický, že doposud zjištěné teorie a typologie nemusí být aplikovatelné na všechny země. Většina přechodů je kombinací různých typů. Třetí hypotéza dokazuje, že konec nedemokratického režimu nemusí vždy znamenat začátek demokracie a vytvoření konsolidované liberální demokracie.

Hlavní teze popisují přechod jako období mezi nedemokratickým režimem a demokracií, které je doprovázeno institucionální nejistotou. Vzniká kolapsem diktatury, díky němuž vznikne strategická situace. Je to také časové období mezi dvěma politickými režimy. Přechod k demokracii je proces, ve kterém dochází k nahrazení nedemokratického režimu a ve výsledné podobě může mít charakter demokracie, nedemokracie, zmatku, revoluce nebo také občanské války. Společným rysem je nevyzpytatelnost. Je to nestálý a nesouměrný proces, který zasahuje stále ty samé sociální třídy nebo metody.

Důležité jsou otázky, podle kterých také hmotníme přechod k demokracii. Týká se to tedy těchto otázek: Jaký typ nedemokratického režimu předcházel, než se uskutečnil přechod? Co zapříčinilo hlavní změnu? Kdo je považován za hlavního aktéra při procesu změny nedemokratického režimu a následné demokratizace? Jaká byla zvolena strategie? Jakému typu či typům daný přechod odpovídá nejvíce? Jak dlouho trvalo, než se uskutečnily první demokratické volby a kdy byla přijata demokratická ústava? Od kdy můžeme datovat konec přechodu k demokracii? Byl přechod úspěšný či neúspěšný? A zda je v současné době v dané zemi konsolidovaná demokracie?

Politické režimy můžeme obecně rozdělit na demokratické a nedemokratické režimy. Nás ovšem zajímali nedemokratické režimy, které jsme podrobili další analýze. Nejčastější dělením nedemokratických režimů je rozdělení na totalitní a autoritářské režimy. Totalitní režimy se dále rozdělují na pretotalitní a posttotalitní, nebo také na komunistické totalitní, fašistické totalitní a teokratické totalitní režimy. Toto rozdělení provedl J. Linz a W. Merkel. Autoritářské režimy se rozdělují na byrokraticko-vojenské autoritářské režimy, organicko-etatické autoritářské režimy, mobilizační autoritářské režimy v postdemokratických společnostech, mobilizační autoritářské režimy ve společnostech, jež nově nabyly nezávislost, rasové a etnické demokracie, defektní a předtotalitní autoritářské režimy a posttotalitní autoritářské režimy. Tuto klasifikaci autoritářských režimů provedl J. Linz, který uvedl další dvě kategorie nedemokratických režimů – posttotalitní režimy a satanistické režimy. J. Linz postavil typologii nedemokratických režimů na třech proměnných: na prvním stupni politického pluralismu v kontinuu od omezeného pluralismu k

monismu, na druhém stupni reálné politické participace lidí v kontinuu od depolitizace k mobilizaci a na třetím stupni ideologizace v kontinuu od pouhé přítomnosti mentálních paradigmat k centrálnímu postavení ideologie.

Pro totalitarismus je charakteristická všepromikající ideologizace, která je řízena z centra jedinou stranou. Dalším znakem je dohled nad společností, přičemž kontrola zasahuje i do soukromí jednotlivců. Totalitní režimy se také snaží o světovou nadvládu a o masovou mobilizaci. Autoritářské režimy se tedy liší od totalitarismu existencí limitovaného pluralismu, autonomií společenských subkultur, nepolitickými organizacemi a specifickou mentalitou režimu, která nahrazuje ideologii.

Zvláštní skupinu tvoří demokratické hybridy či neúplná demokracie, ve kterých můžeme objevit, jak demokratické tak nedemokratické prvky, kvůli kterým je nelze považovat za čistě demokratické režimy. Tento druh demokracie, lze ještě rozdělit na neliberální, defektní, delegativní, elektorátní a poručnickou. Politolog W. Merkl rozdělil ještě defektivní demokracii na exkluzivní, doménní a neliberální demokracii. Přechod k demokracii se tedy liší i na základě předešlého politického systému.

Problematika příčin a pádů nedemokratických režimů byla aktuální v 80 letech 20. století, kterou se zabýval A. Stepan. Sestavil osm typů, které odpovídaly ukončení konkrétních nedemokratických režimů. Avšak jeho typologie se potýkala s obtížemi, které zahrnovaly hned několik problémů. Jedním problémem bylo to, že některé země mohou spadat hned do několika typů najednou a za druhé některé země nemusí zapadnout ani do jedné z jeho kategorií. Základní rozdělení je na dvě kategorie. Do první kategorie patří procesy, které mají hnací síly lokalizované zvenčí daného režimu. Do druhé kategorie spadají procedury, které jsou charakteristické svým původem zevnitř daného režimu. A. Stepan příčiny a pády nedemokratických režimů rozdělil následovně: vnitřní restaurace po dobytí z vnějšku, vnitřní přeformulování, zvnějšku monitorované nastolení, redemokraticizace zahájena zevnitř, ukončení režimu tlakem společnosti, pakt mezi politickými stranami, organizovaná násilná revolta koordinovaná reformními stranami a revoluční válka vedená marxisty. Posledních pět typů můžeme považovat za více odpovídající novodobé historii.

Přechod k demokracii lze vysvětlit pomocí teorií, které můžeme vygenerovat do tří základních přístupů. Tyto přístupy se snaží zachytit proces demokratizace. Jedná se tedy o modernizační, tranzitní a strukturální přístup. Sociální a ekonomické změny ve společ-

nosti jsou základem pro modernizační přístup. Základem tranzitního přístupu jsou politické změny. Změna struktury ve společnosti, ve státě nebo v charakteru mezinárodního prostředí je charakteristické pro strukturální přístup. Všechny tři zmíněné přístupy se pokoušejí ukázat různé faktory vysvětlující konec starého režimu a začátek přechodu k demokracii. Také L. Morlino rozdělil přechod k demokracii do dvou modelů. Je to model reformátorský a model diskontinuitní. První model, je založen na změně elit v nedemokratickém režimu a v diskontinuitním modelu je hybnou silou opozice.

Posledním zmíněným, který se také zabýval teoriemi přechodů, je S. Huntington. Ten vysvětluje proces demokratizace pomocí tří modelů - model liberální, cyklický a dialektický. Liberální model vychází z Rustowova pojetí, pro který je charakteristická národní jednota, dlouhotrvající boj a uvědomělé rozhodnutí přijmout demokratické principy. Základem cyklického modelu je, že se v zemi cyklicky střídá demokracie s jinou formou vlády. Třetím modelem je model dialektický, ve kterém hlavní roli hraje střední třída společnosti, která požaduje účast v politické sféře.

Přechod k demokracii, lze vysvětlit i pomocí typologií. Jako příklad jsme uvedli typologii S. Huntingtona, L. Karlové a P. Schmittera. S typologií podle Huntingtona souvisejí tři základní a určující vztahy: vztah mezi vládou a opozicí; vztah mezi reformátory a odpůrci změn vlády; vztah mezi umírněnými a radikály v rámci opozice. Na základě těchto vztahů dělí čtyři typy přechodů- transformace, nahrazení, sjednaný přechod a posledním typem je intervence. Počátkem 90. let přibyla typologie L. Karlové a P. Schmittera. Podle nich jsou důležité konkrétní hybatele, aktéři, kteří si zvolí strategii. Zaměřují se především na vztah aktéra a vybranou strategii. Aktéři mohou být buď elity či masy. Strategie je založena na kompromisu nebo síle. Díky kombinaci aktérů a strategií se vymezipily čtyři typy přechodů-pakt, vynucení, reforma a revoluce.

Přechod k demokracii lze dělit na etapy. Představili jsme si etapy podle D. Rustowa a A. Przeworského. D. Rustow se zabývá jednotlivými fázemi, které vytvářejí jakési křížovky. Navrhl tři fáze, které určují přechod. Je to tedy fáze přípravná, rozhodující a uvykací. Náplní přípravné fáze je zformulovat opozici a politický boj. V rozhodující fázi je důležitá dohoda či dohody o vzájemném neničení a uznání opozice jako skutečného partnera. V poslední uvykací fázi se uvádí dohoda do praxe. A. Przeworský, který přechod definuje jako strategickou situaci vznikající kolapsem diktatury. Proces přechodu dělí do dvou fází a to do období liberalizace a demokratizace. Vládnoucí elity režimu se dělí na liberály

a tuhé křídlo. Liberalizace je tedy výsledkem interakce mezi frakcemi uvnitř elit autoritářského režimu a autonomních skupin uvnitř občanské společnosti. O demokratizaci hovoříme v okamžiku, kdy se část skupin dříve odstavených od politického systému začne domlouvat s částí někdejší autoritářské koalice na nových pravidlech hry. Tedy na tom jak budou stará pravidla pozměněna.

Jako příklad přechodu k demokracii ve 21. století jsme použili přechod v Keni. Podle analýzy odpovědní na otázky, které napomáhají určit přechod, jsme zjistili, že přechod v Keni se uskutečnil podle J. Linze od mobilizačního autoritářského režimu nebo dle Huntingtona od osobní diktatury. Hlavní příčinou byl mezinárodní nátlak a přesvědčení nedemokratické elity, že i v rámci demokratických struktur si mohou udržet svou pozici. Hlavním aktérem změny v počáteční fázi byla elita nedemokratického režimu a ve finální fázi to byla opozice. Jako strategie byla použita síla. Přechod v Keni nejvíce odpovídá v počátku typologii podle S. Huntingtona – transformace a ve finální fázi můžeme hovořit o nahrazení. První demokratické volby se konaly v roce 1992 a nová demokratická ústava byla přijata v roce 2010. Přijetí demokratické ústavy bylo velmi důležité. Konec přechodu k demokracii nastal v roce 2002. Názory, zda je v současné době v zemi konsolidovaná demokracie, se rozcházejí a spíše převládá negativní postoj. Díky volbám, které se konaly v roce 2002, byla ukončena po více než dvacetileté vládě osobní diktatura prezidenta Moia.

Začátek přechodu k demokracii započal tedy již ve 20. století. Důležité je také zmínit, první snahou o změnu bylo povstání MAU MAU, díky kterému byla v roce 1963 vyhlášena v Keni nezávislost. Prvním prezidentem byl zvolen J. Kenyatta, jeho vláda byla označena za nejstabilnější a nejvíce prosperující. Po něm nastoupil již zmíněný prezident Moi, který byl zastáncem autoritativní vlády. V roce 2002 byl vystřídán prezidentem M. Kibakim. Tento prezident doposud zastává svou politickou funkci, avšak v letošním roce může dojít ke změně, jelikož se budou konat další volby. Největší šanci podle průzkumů má současný premiér Odinga.

Podle verifikace hypotéz M. Ženíška spadá Keňa do první hypotézy a je důkazem toho, že i když přechod z počátku odpovídal jednomu typu tranzice, tak se může stát, že se přechod k demokracii dostane do stavu, kdy mu samotné demokratické procedury brání v dokončení. Ani druhou hypotézu nelze aplikovat na Keňu, jelikož začátek přechodu sice odpovídá obecnému typu vynucení, ale pro klasifikaci rozhodující fáze, kdy změna nastává až po vítězství opozice ve svobodných volbách, je zmíněná typologie také nedostačující.

Jelikož Keňu nelze zařadit ani do jednoho z obecných typů, přestože by na základě typologie Karlové a Schmittera patřila někam mezi vynucení a revoluci, nelze ji na ní aplikovat. Třetí hypotéza je obtížná, jelikož názor na konsolidovanou demokracii v Keni není jednotný. Podle M. Ženíška i přesto, že se v Keni podařil ukončit přechod k demokracii, tak nelze demokracii považovat za konsolidovanou.

Ve 21. století můžeme tedy vidět, že přechod k demokracii není jakýmsi „mrtvým fenoménem“. Příkladem toho jsou snahy i v jiných zemích jako například v Gruzii, Ukrajině, Kyrgystánu, Afganistánu a Iráku. Politika 21. století se opírá o dva předpoklady, a to o morální a praktický.

Cílem práce bylo zjistit, zda vzniklé teorie, typologie, etapy, teze, hypotézy ve 20. století jsou aplikovatelné i na přechody k demokracii ve 21. století. Přechody k demokracii ve 21. století můžeme tedy analyzovat, srovnávat a hodnotit pomocí vzniklých teorií, typologií, etap, tezí a hypotéz ve 20. století. Co se však liší, je pojetí demokracie, které se během dějin měnilo a vyvíjelo, proto nelze srovnávat demokracii antického Řecka s dnešní demokracií. Současné pojetí demokracie se začalo formovat již ve 20. století.

6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Literatura

1. ARON, R. *Demokracie a totalitarismus*. 1. vydání. Brno: Atlantis, 1993, 224 s. ISBN 80-7108-064-0
2. DAHL, R. *O demokracii*. 1. vydání. Praha: Portál, 2001, 192 s. ISBN 80-7178-422-2
3. DVOŘÁKOVÁ, V., KUNC, J. *O přechodech k demokracii*. 1. vydání. Praha: Slon, 1994, 160 s. ISBN 80-901424-8-6
4. HOBSSBAWM, E. *Globalizace, demokracie a terorismus*. 1. vydání. Praha: Academia, 2009, 134 s. ISBN 978-80-200-1725-3
5. KRAUS, J., a kol. *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. 4. vydání. Praha: Academia, 2011, 879 s. ISBN 978-80-200-1415-3
6. PTÁČEK, M. *Definice a vysvětlivky*. 1. vydání. Praha: Albatros, 2005, 230 s. ISBN 80-00-01467-X
7. ŘÍCHOVÁ, B. *Úvod do současné politologie*. 2. vydání. Praha: Portál, 2007, 208 s. ISBN 978-80-7367-348-2
8. SKŘEJPKOVÁ, P., SOUKUP, L. *Nedemokratické právní systémy ve vybraných státech Evropy první poloviny 20. století*. 1. vydání. Praha: Avenira, 2011, 200 s. ISBN 978-80-87109-24-3
9. ZOUBEK, V. *Právovéda a státověda. Úvod do právního a státovědného myšlení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2010, 700 s. ISBN 978-80-7380-239-4
10. ŽENÍŠEK, M. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006, 222 s. ISBN 80-7380-008-X

Internetový zdroj

11. Afrika – Kena.cz, Keňa – kulturněhistorické údaje. [online]. Dostupné z: http://afrika-kena.cz/zeme_kapitola.php?klic=1231. [cit. 2012-04-15].
12. Blisty.cz, „*Tulipánová kontrarevoluce*“: *Kyrgyzští demonstranti kontrolují velitelství bezpečnostní služby v Biškeku* [online]. Publikováno dne: 8. 4. 2010. Dostupné z: <http://blisty.cz/art/51979.html>. [cit. 2012-04-15]
13. BusinessInfo.cz, Keňa – Vnitropolitická charakteristika. [online]. Dostupné z: <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/kena-vnitropoliticka-charakteristika/2/1001375>. [cit. 2012-04-15].
14. BusinessInfo.cz, Keňa – Základní informace. [online]. Dostupné z: <http://www.businessinfo.cz/cz/sti/kena-zakladni-informace-o-teritoriu/1/1001375/>. [cit. 2012-04-15].
15. Centrum.cz, *Gruzie slavila výročí „ružové revoluce“* [online]. Publikováno dne: 23. 11. 2005. Dostupné z: <http://aktualne.centrum.cz/clanek.phtml?id=3080>. [cit. 2012-04-15]
16. Idnes.cz, *Kyrgyzstán má prvního demokraticky zvoleného prezidenta ve střední Asii* [online]. Publikováno dne: 1. 12. 2011. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/kyrgyzstan-ma-prvniho-demokraticky-zvoleneho-prezidenta-ve-stredni-asii-1rv-zahranicni.aspx?c=A111201_073032_zahranicni_ts. [cit. 2012-04-15].
17. Idnes.cz, *Ukrajina pět let po oranžové revoluci: všichni proti všem* [online]. Publikováno dne: 22. 3. 2005. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/ukrajina-pet-let-po-oranzove-revoluci-vsichni-proti-vsem-pzh-zahranicni.aspx?c=A091123_165007_zahranicni_btw. [cit. 2012-04-15].
18. Muni.cz, *Na cestě k demokracii čeká Gruzii ještě hodně práce* [online]. Publikováno dne: 20. 6. 2011. Dostupné z: <http://www.online.muni.cz/tema/2228-na-cestech-k-demokracii-ceka-gruzii-jeste-hodne-prace>. [cit. 2012-04-15].
19. Polity IV Country report 2010: Kenya, [online]. Dostupné z: <http://www.systemicpeace.org/polity/Kenya2010.pdf>. [cit. 2012-04-15].
20. Project-syndicate.org, *Je Irák dalším Afghánistánem?* [online]. Publikováno dne 27. 1. 2004. Dostupné z: <http://www.project-syndicate.org/commentary/-is-iraq-the-next-afghanistan-/czech>. [cit. 2012-04-15].
21. Rozhlas.cz, *Tulipánová revoluce v Kyrgyzstánu* [online]. Publikováno dne: 22. 3. 2005. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/cro6/komentare/_zprava/161974. [cit. 2012-04-15].

22. Zemepis.com, Konflikty v Africe. [online]. Dostupné z:
<http://www.zemepis.com/kntafriky.php>. [cit. 2012-04-15].

7. RESUMÉ

Transitology is a scientific discipline which studies the process of transition to democracy. It began to develop in the early 1960s and on the Czech scene appeared in the mid 1990s. Transitions to democracy in the 21st century can be analyzed, compared and evaluated using the emerged theories, typologies, phases, theses and hypotheses of the last century. What varies, however, is the concept of democracy which is constantly changing and evolving. Therefore it is not possible to compare the democracy of ancient Greece to today's democracy. Today's concept of democracy has started to form in the 20th century. An example is Kenya where the transition to democracy began in the 20th century and the end is dated to the 21st century. Many Africans understand democracy as the right to choose their chief who will be responsible for everything else, and also bears the responsibility for the consequences of his actions. In the 21st century it is evident that the transition to democracy is not some "dead phenomenon". Examples of this are the efforts of democratization in countries such as Georgia, Ukraine, Kyrgyzstan, Afghanistan and Iraq. The transition to democracy and the ending of the transition does not always mean a consolidated democracy.